

SOSESKINI (CERKVENI) »HISI« V BELI KRAJINI

Prispevek k pravnemu narodopisju Slovencev

Josip Zontar

Znani zgodovinar, univerzitetni profesor dr. Eberhard pl. Künssberg iz Heidelberga (u. 1941)¹ je preživel leta 1937 svoj poletni dopust na Gorenjskem. Na skupnih izletih me je navdušil za pravno narodopisje in pravno arheologijo. Naslednje leto sem se lotil zbiranja naših pravnih starin. Na okoli 300 razposlanih vprašalnih pol sem prejel obilo zanimivih odgovorov. Dobršen del podatkov sem mogel porabiti leta 1940 za poljudne prikaze v »Mladiki«.² Ker so pa naslednje leto vojni dogodki prekinili svobodno kulturno delovanje Slovencev na Gorenjskem, nisem mogel nadaljevati z delom, da bi bil zbral objavljene črtice in jih izdal v knjižni obliki. Veseli me pa, da je podal Sergij Vilfan, deloma tudi na podlagi mojih člankov, zelo posrečen »Očrt slovenskega pravnega narodopisja«.³

Med gradivom, ki ga leta 1940 nisem mogel več uporabiti, so ostali zanimivi podatki o soseskinih (cerkvenih) »hisih« v Beli krajini.⁴ Prejel sem jih za adleško župnijo od znanega jezikoslovca župnika Ivana Šašlja, za metliško od Al. Štuparja iz Metlike, za dragatuško od A. Jančkoviča iz Obrha pri Vinici in za podzemeljsko od Mike Starašiniča na Krasincu. Za ostale župnije (Črnomelj, Semič, Stari trg ob Kolpi, Vinica) bi bilo potrebno podatke še izpopolniti. Problem soseskinih hisov je namreč pomemben tudi z vidika slovenske gospodarske zgodovine. Kdaj so nastali, mi za sedaj ni mogoče ugotoviti. Nedvomno pa segajo v 17. stoletje nazaj.

»His« je tipičen belokranjski izraz in pomeni: hram, zidanico, povečini manjšo leseno klet.⁵ Soseskinci »hisi« pa so bili večji in povečini zidani. Pogosto so stali v neposredni bližini cerkve. Obstajali so pa

¹ O njegovem znanstvenem delu prim. nekrolog v Zeitschrift der Savigny-stiftung für Rechtsgeschichte, 62. Bd., german. Abt., 1942, str. XLIII—LVIII.

² Mladika XXI (1940), št. 4 do 10.

³ Narodopisje Slovencev I. Ljubljana 1944, 217—262.

⁴ Deloma sem se dotaknil tega vprašanja v zvezi z rovaši, prim. Mladika XXI (1940), 311, enako S. Vilfan, o. d., 246.

⁵ Wolf-Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, str. 267; Iv. Šašelj, Zgodovina Adlešičke fare na Belokranjskem, Ljubljana 1887, 41; A. Svetina, Metlika, Ljubljana 1944, 128.

samo pri podružnicah, ne pri župnih cerkvah. V tem pogledu »his« v Adlešičih ni izjema, saj se je ločila adleška fara od podzemeljske šele leta 1789. V adleški župniji so obstajali omenjeni »hisi« v Adlešičih, Dolencih, na Bednju in v Tribučah. Adleški je prenehal z izposojanjem vina leta 1892. To leto je 31. maja uničila silna toča vse vinograde daleč okoli. Jeseni nihče ni pridelal vina in ga ni mogel vračati v soseskin »his«, ki je ostal suh in prazen. Nato je dal župnik Iv. Šašelj prodati vinsko posodje. Dolenjski in bedenski »his« sta prenehala leta 1889 oziroma 1890. Trtna uš je uničila v tistih letih skoraj vse vinograde v Veliki Plešivici. Ljudje niso mogli vrniti izposojenih vin. Zato so hise podrli. Tribuški je končal menda leta 1887. Poročevalec iz metliške okolice je zabeležil, da so obstajali soseskine »hisi« še do leta 1941 v Božakovem, Drašičih, Grabrovcu, Lokvici, Slamni vasi in Treh farah (Rosalnica). V dragatuški okolici so bili »hisi« v Obrhu in na Tanči gori. V obeh so prenehali poslovati med leti 1880 in 1885. V podzemeljski fari so bili »hisi« na Krasincu, ki ga je uničil požar leta 1890, v Gribljah in Klostru (Gradcu). Najbrž so bile podobne ustanove tudi drugod, n. pr. na Notranjskem in na Krasu. Ob anketi leta 1938-39 nisem mogel zajeti tamkajšnjih predelov. Zato bi kazalo, da posveté narodopisne ekipe tudi vprašanju hramov žita in vina vsaj nekaj pažnje. Vse kaže, da so obstajale neke ustanove v gosposkah Planina, Snežnik, Gutnek, Prem, Senožeče, Vipava, Novi grad in Socerlb v 18. stoletju, ker jih je ponovno opozarjal kranjski deželni glavar na oderuško ravnanje soseskinih ključarjev, ki posojajo revnim ljudem žito (pšenico, rž, ječmen, ajdo) z raženim mernikom, terjajo ga pa z vrhanim nazaj.⁶

»Hisi« so posojali vino ali žito, nekateri tudi oboje. Tribuški le žito, ker vaščani niso imeli vinogradov. Ob ureditvi posameznega »hisa« je podarila po pripovedovanju starih ljudi vsaka hiša v soseski neko količino žita oziroma vina kot temeljni vložek, ki je postal last ustanove. Ta temeljna zaloga je potem naraščala z obrestmi. Pri krasinskem »hisu« — ta je sodil med najbogatejše — je dosegla skupna zaloga okoli 500 mernikov žita, ki je bilo deloma vskladiščeno v kašči, deloma pa izposojeno pri vaščanih. Ako so imeli pri hisih večje zaloge, so prodajali žito doma v kašči ali pa ga vozili za prodaj na semenj. Upravitelji »hisa«, ki so posojali žito, so beležili v starejši dobi količino z vrezavanjem na rovaše; ti so v snopih zvezani viseli v hramu. Ob žetvi pa so skrbeli upravitelji, da je bilo žito z obrestmi vred pobrano. Navadno so najeli nosače in hodili z njimi od hiše do hiše, dokler ni bil pobran ves dolg z obrestmi vred. Podobno so prispevali ob ustanovitvi vinskega hrama vinogradniki soseske določeno količino vina. To vino so izposojali upravitelji »hisa« posestnikom vinogradov, ki so spadali pod njihov »his«, ako so porabili svoj pridelek ali ga pro-

⁶ Star. stanov. arhiv DAS, fasc. 26.

dali. To je bilo zlasti za praznike. V Adlešičih so ga izposojali na stare mere, na bokale in vedrca. Vendar imena bokal niso poznali, ampak le »mazana« in »póžunec«. Tudi na litre še niso merili. »Vedree« je držalo 20 mazan = 28 litrov, celo vedro pa 40 mazan = 56 litrov = 1 estrajh. Gribeljska in krasinska soseska, ki sta imeli tudi kleti na Plešivici, sta točili v svojih »hisih« vino kakor drugod po gostilnah za denar. To pa utegne biti že poznejša oblika poslovanja. Ostali »hisi« so prodajali le vino, ki je preostalo od izposojanja soseskinim članom, za denar gostilničarjem in vinskim trgovcem. Nekatere soseske pa so tudi same pridelale vino v lastnih vinogradih. Zapis v rovaše je bil enak za žito in vino, vendar so uporabljali tam, kjer je bila pod eno streho kašča za žito in zidanica za vino, posebne rovaše za izposojeno žito oziroma vino.

Značilne so bile obresti od izposojenega žita in vina. Krasinski »his« je zahteval 5 četrtin od mernika žita. Za druge »hise« ne poznam določb. Glede vina pa se ujemajo vsa poročila. Povsod so jemali 50 % obresti. Ob trgatvi so morali vrniti poldrugo količino vina, ki so jo med letom popili v kleti ali odnesli domov. Povsod gre za ustanovo, ki pripada podružnični cerkveni soseski. Upravljali so jo vsako leto od vaščanov izvoljeni (navadno 2–3) ključarji »cerkvenjaki«. Za svoje poslovanje so odgovarjali edinole sosesčanom. Odločno so se uprli vsakemu poskusu, da bi predlagali račune župniku ali da bi dopustili nadzorstvo županu. Iz skupička, ki so ga dosegli ključarji pri upravljanju »hisa«, so oskrbovali cerkvene potrebe, vzdrževali »his«, podpirali obubožane domačine, ponekod so imeli sosesčani plačano pogrebino. Seveda tudi pojedina pri letnem obračunu ni izostala. Opisanega poslovanja cerkvenih »hisov« pa ne gre mešati z ostalim delovanjem ključarjev, n. pr. tu pa tam so posojali tudi denar na obresti (na Krasincu po 50 %), prevzemali ob žegnanjih darove (oblacije), n. pr. žito, krače in maslo na Krasincu, kokoši v Kloštru, ter jih prodajali.

Zusammenfassung

»HISI«-WEINKELLER UND GETREIDESPEICHER DER FILIALKIRCHEN (NACHBARSCHAFTEN) IN WEISSKRAIN

Auf Anregung des Univ. Prof. Dr. Eberhard Frh. v. Künssberg (Heidelberg) hatte der Autor im Jahre 1938 Fragebogen über Gegenstände der rechtlichen Volkskunde und Rechtsarchäologie in Slowenien ausgesandt und die so zugegangenen Mitteilungen in kleineren Berichten teilweise veröffentlicht. Von noch übriggebliebenen Material bringt er hiemit einiges über Weinkeller und Getreidespeicher, welche in den Pfarren Adlešiči, Metlika, Dragatuš und Podzemelj bei den Filialkirchen bestanden und durch alljährlich gewählte Kirchenprobste für die Nachbarschaft betreut wurden. Begründet wurden diese Institutionen durch Wein- und Getreidespenden der Angehörigen der Ortsgemeinde. Hier ließ man im Laufe des Jahres Wein, bzw. Getreide aus, wofür entspre-

chende Zinsen in natura (bei Wein 50 %) eingefordert wurden. Der gesamte Geschäftsverkehr wurde auf Kerbhölzern eingetragen. Einzelne Weinkeller schenkten den Wein wie in Gastwirtschaften aus, meist aber verkaufte man den ungebrauchten Rest an Wein und Getreide an Gastwirte, bzw. Händler oder auf Märkten. Besonders charakteristisch war, daß die Kirchenpröbste für ihre Wirtschaftsführung nur der Nachbarschaft verantwortlich waren. Sie widersetzten sich entschieden jedem Verlangen, dem Pfarrer Rechnung zu legen oder dem Bürgermeister eine Aufsicht zu gestatten. Inwieferne solche Einrichtungen noch anderswo, z. B. am Karste oder in Nordistrien bestanden, ist noch nicht zur Genüge erforscht. Jedenfalls muß festgestellt werden, daß Mitte des 18. Jahrhunderts der Krainer Landeshauptmann wiederholt auf die wucherische Handlungsweise der dortigen Kirchenpröbste aufmerksam machte, da sie armen Leuten Getreide mit gestrichenem Masse liehen, mit gupfenem aber zurückforderten.